



Faiq Ələkbərlı

AMEA Fəlsəfə
Institutunun
aparıcı elmi işçisi,
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru

IVYazı

Ümgülsüm Sadıqzadə milli istiqlalımızla, milli bayrağımızla qürur duyan və bu dəyərləri sözə çevirən yeganə xanımlardan biridir. Əlbəttə, bəzən o, bu şeirlərini sözə çevirməklə kifayətlənməmiş, Azərbaycan Milli istiqlalının gerçəkləşməsi üçün əməli şəkildə müarizə də aparmışdır. Bu anlamda Nəcibə Bəğirzadə çox doğru yazır ki, hər kişinin cəsaret edib dəyə bilmədiklərini bu zərif olduğu qədar də üsyankar qadın bütün sərtliyi ilə ifadə etmişdir: "Bu mənada o, qardaşı Məmmədli, əmisi oğlu Məhəmməd Əminlə birgə istiqlal mübarizəsinin önündə gedənlərdən biri sayıla bilər. Zəmanə o zaman idi ki, istiqlal sevdası ilə yaşayanlar üçün ölümdən, sürgündən, qürbətdən başqa yol görünmürdü. Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin "Bir kərə yüksələn bayraq bir daha enməz!" nidası ilə ucaldığı bayrağın könlülərə endiyi məqam bir tarixi sənədlərdə, bir də Ümgülsümün şeirində öz həzrinə kədər, orman yanğınları kimi qarşısızalmaz nifrətilə yaşamaqdadır... Bu şeir zərif və cümləli bir qadının böyük bir imperiyaya, mənəvi dəyərləri ayaq altına alıb əzən quruluşa qarşı təkbaşına üsyanı idigRepressiya məşininin işə düşdüyü zaman Sovet rejiminin başında dayananları "O haqq yeyən haqsızlar, vəhşilər, tanrısızlar" adlandıran şairin üzünə açılan yalnız həbsxana qapıları ola bilərdi."

Ümgülsüm 1925-ci ilin 28 mayında Azərbaycan Cümhuriyyətinin qurucusu, ilk cumhurbaşkanı Məhəmməd Əmin Rə-

buraxıb üç rəngli bayrağı müvəqqəti olaraq Azərbaycan xalqının başı üzərindən endirə də, ancaq bir gün o bayraq yenidən yüksələcəkdir. Çünki Azərbaycan xalqının ruhu, o cümlədən Ümgülsümün ruhu kommunizmlə deyil, millətçiliklə döyünməkdədir. Ümgülsüm yazırdı:

Kommunist, yurdumu buraxdın yetim...
Sanma ki, bununla ölən yigiddim;
Sana baş əyməyən nasionalistəm,
İstiqlalın ilk qurbanı bənəm...

Səndə "oraq" varsa, bənəm "ay"ım var,
Oğuzdan aldığım altın yayım var,
Milliyyət denilən bir sarayım var,
Yaşlı diyarın göy pasibanı bənəm...

demək idi: "Artıq bu kəlmə bana o qədər cazibədar görünür ki, atı deyincə sanki gözlərimin önündə güneşli bir fəza açılır, atı deyincə sabahın ulvi ilhamları içində nəqş edilmiş altın buludların arasında parlayan xülya qanadlı bir lövhə görünür kibi oluyorum. Atı deyincə bir məsumun gül dodaqlarında açılan ilk gülüşlərini düşünürəm. Sən ey bəklədiyim, özlediyim atı! Nəredəsin?... Pək uzaqlardamısan?... Əcəba, hər doğan günəş bir atıyı bəklətməmiş mi?... İnsan ki, hər zaman sənə müştəq, hər zaman sənə bəkləyir. Ah bilsən sənə xeyalını,

Bayıl həbsxanasında belə Sovet rejimini ittiham edən "Xəzərə xitab" şeirini qələmə almışdır:

Gözümüz yaşlıdır, sinəmiz dağlı,
Mən deyim dərdimi, dinlə ey dəniz!
Ana qəlbi olur balaya bağlı,
Dinləmişən mənə, söylə, ey dəniz.

Bir gecə yarısı əziz balamız
Alındı əlimizdən bir laçın kimi.
Səndü işiğimiz, uçdu yuvamız,
Həyat tarixində bunu gördünmü?

Çağla coşğun dəniz, göz yaşımız tək,
Dağıt sularını bizdən əks edən.
Nə gələr payımız gen təbiətdən?
Ağla, səmimi bir yoldaşımız tək.

turançılığı ən yüksək səviyyədə ifadə etmişdir. Onun dünyagörüşündə türkçülük azərbaycanlılığı da öz içinə alan bir tamdır. Başqa sözlə, türkçülüğü, turançılığı azərbaycanlılıqla, Cümhuriyyətin varlığı ilə eynilikdə görən şair-ədiib üçün bu yol müqəddəs, qutlu bir dava idi. Onun düşüncələrindəki turançılıq Türkün yenidən oyanışı üçün əsas ideya idi. Məhz bu ideyanın nəticəsi olaraq da Azərbaycan Cümhuriyyəti yaranmış, üçrəngli bayrağımız başımız üstündə dalğalanmışdı. O, bütün varlığı ilə Cümhuriyyətə bağlanmış, milli istiqlal-

Azərbaycan Türk ictimai-fəlsəfi fikir tarixinə töhfə vermiş qadınlar: Ümgülsüm Sadıqzadə

Əsir edəməzsən bəni, övlüyəm,
Uzaqlaş ey düşməni, bən qorxuluyam;
Dədəsi Nuh olan Yafəs oğluyam,
Cəddimin yaşayan tufanə bənəm...

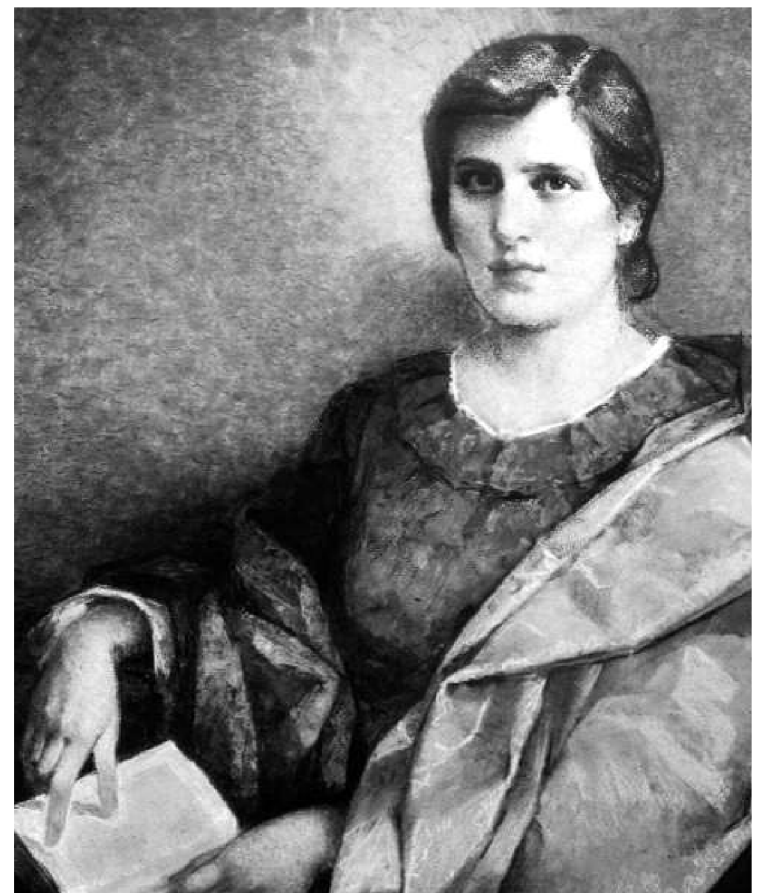
Yeniləməz xalqımın milli bayrağı,
Gavurda qalamaz türkün torpağı,
Saçına dəgəməz rusun darağı,
Azəri qızının cananı bənəm...

Rusa "yoldaş" deməm, düşmənimdir o,
Yurdumu buraxmam, cananımdır o,
Torpaq deyib çəkənm Vətənimdir o,
Azərbaycanımın hökəmranı bənəm.

Təyyar Salamoğlu yazırdı ki, Ümgülsümün burada özünü "nasionalist" adlandırmasını ifrat milliyyətçilik kimi başa düşülməməlidir: "Əlbəttə, burada Ümgülsüm "nasionalizm"ni öz millətini başqa millətlərdən üstün təqdim edən, millətinin xoşbəxtliyini başqa millətlərin bədbəxtliyi üzərində qurmağa çalışan millətçilərin millətçilik azarı ilə (keçmiş və indiki rus, yaxud erməni millətçiləri kimi) qətiyyə eyniləşdirmək olmaz. Bu "nasionalizm" öz qidasını xalqın azadlıq arzularından alaraq, müstəmləkə boyundurğu altında sürünərək yaşamaq əzabından qurtuluş yolu kimi düşünülmüş və hər şeydən öncə, saxta sosialist beynəlmilətçiliyinə qarşı çevrilmişdir".

O, "Atı" ("Gələcək") məqaləsində Şərq ölkələrinin, o cümlədən əsarət altındakı Türk xalqla-

qəlbimin həyəcanları, təəssüratları, eşqləri və səadətleri içində yaratırım... Sən öylə bir gözəlsən ki, gənc ruhlar həpsi sənənin düşkünlüyün, həpsi sənə vurulmuş, həpsinin səadəti sənənin qoynunda, həpsinin müqəddəratı sənənin əlindədir. Sənə ilk öncə qovuşmaq üçün bugünkü sönük, ölgün həyatım qoşaraq keçsə idi!.. Bəlkə yanılıram, bəlkə sənəni doğuran bu günə də ehtiram etməm vacibdir; bəlkə bu gün olmasa idi, sən olmayacaqdın... Bəzən bir tatlı dil, yeni nəvazişlər ilə oxşar, bir munis əl əyilmiş alını yuxarı qaldırır və qəmli gözlərimə baxar. Atı şəfəqli yüz bənə qarşı gülümsər. Parlaq, səmimi bir göz gözlərimə baxar. O, səndə bəklədiyim əməlimdir, o, sənə!... Bəzən həyatın tikanlı yollarında, dalğalı dənizlərinə uğraram, göy üzünün qara buludlarından enən uğursuz kölgələrinə məruz qalırım, hicranlar, əməllər duyuram, girdablara düşərim, zindanlara alınırım... O vəqt sən və sənənin ümidin olmasaydı, büsbütün məhv olurdum... Gəl, bəlkə çırpınan qəlblər rahat olsun. Həm də gəlirək sənə bəkləyənlərə səadət gətir; zalım qüvvələr qarşısında bənliyini qeyb edən, ağır yumruqlar altında varlığı parçalanarkən yalnız sənənlə təsəlli bulanların həp ümidi sənəsin!".



Darmadağın eylə dalğalarını
Bizi dar divara alan qalanı.
Heçliktərə sovr nalələrinlə
Çıxılmaz tilsimə salan qalanı.

Nəymiş təqsirimiz, neyləmişik biz?
Bunu sən sual et, mənə dilim yox.

lin əbədiyyəni qəbul etmişdi. Onun milli istiqlalın əbədiyyəni dərin inamın nəticəsi idi ki, 27 aprel işğalını qəbul edə bilməmişdir. Məhz bundan irəli gələrək də, 27 aprel işğalından sonra da milli istiqlal müdafiə edən şeirlər yazmış, Rus imperiyasının müstəmləkəçilik siyasətinə açıq-aşkar şəkildə etiraz etmişdir. Bu cür milli üsyankarlığın nəticəsi olaraq da Ümgülsüm həbsxanaya atılmış, Vətəndən sürgün olunmuşdur. Bununla da, o, Azərbaycan Türk qadını, şair-ədiibi olaraq adını tarixə qızıl hərflərlə yazdırmışdır.

Hesab edirik ki, bu gün Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərində Azərbaycan Türk qadınının milli istiqlal qurbanı kimi, Ümgülsümə layiqli bir abidə ucaldırılmalıdır. Yeni nəsil övladlarımız, xüsusilə də qızlarımız bilməlidirlər ki, Azərbaycan xalqının yeni dövr Milli istiqlal mübarizəsində adını qızıl hərflərlə tarixə yazdırmış ÜMGÜLSÜM örnəyi vardır. O, Azərbaycan xalqının yeni dövr tarixində Azərbaycan Türk qadınının adını ucaldan dəyərli şəxsiyyətlərdən biridir!

Ümgülsüm yazdığı bütün şeirlərində türkçülüğü, turançılığı ən yüksək səviyyədə ifadə etmişdir. Onun dünyagörüşündə türkçülük azərbaycanlılığı da öz içinə alan bir tamdır. Başqa sözlə, türkçülüğü, turançılığı azərbaycanlılıqla, Cümhuriyyətin varlığı ilə eynilikdə görən şair-ədiib üçün bu yol müqəddəs, qutlu bir dava idi. Onun düşüncələrindəki turançılıq Türkün yenidən oyanışı üçün əsas ideya idi. Məhz bu ideyanın nəticəsi olaraq da Azərbaycan Cümhuriyyəti yaranmış, üçrəngli bayrağımız başımız üstündə dalğalanmışdı. O, bütün varlığı ilə Cümhuriyyətə bağlanmış, milli istiqlalın əbədiyyəni qəbul etmişdi. Onun milli istiqlalın əbədiyyəni dərin inamın nəticəsi idi ki, 27 aprel işğalını qəbul edə bilməmişdir. Məhz bundan irəli gələrək də, 27 aprel işğalından sonra da milli istiqlal müdafiə edən şeirlər yazmış, Rus imperiyasının müstəmləkəçilik siyasətinə açıq-aşkar şəkildə etiraz etmişdir. Bu cür milli üsyankarlığın nəticəsi olaraq da Ümgülsüm həbsxanaya atılmış, Vətəndən sürgün olunmuşdur. Bununla da, o, Azərbaycan Türk qadını, şair-ədiibi olaraq adını tarixə qızıl hərflərlə yazdırmışdır...

sulzadəyə ithaf etdiyi "Bən" şeirində də Sovet Rusiyasının işğalçılıq siyasətini ifadə etməyə çalışmışdır. O, yazırdı ki, kommunistlər onun yurdunu yetim

rının bir zaman əsarətdən qurtulub azad yaşamasına inamını ifadə etmişdir. Ümgülsüm üçün "gələcək" kəlməsi yeni bir qurtuluş rəmzi və istiqlala qovuşmaq

Onun "Bən" şeirində, "Atı" məqaləsində yenidən milli istiqlalın bərpa olunacağına sonsuz inam vardı. Bu inam o qədər güclü olmuşdür ki, Ümgülsüm

Hansı xəyanətin şərmdəsiyiz?
Bunu sən sual et, mənə dilim yox.

Beləliklə, Ümgülsüm yazdığı bütün şeirlərində türkçülüğü,